

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2022. Vol. 14

DOI: 10.37068/evu.14.7

Article history:

received 25/11/2022

accepted 12/12/2022

published 15/12/2022

Citation: Melnyk, M. (2022).

Ukrainians in view of world civilization (encyclopedic aspect).

The Encyclopedia Herald of Ukraine, 14, 67-72. <http://doi.org/10.37068/evu.14.7>

© 2022 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution licence, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Українці крізь призму світової цивілізації (енциклопедичний погляд)

Микола Мельник

ДФТГ “Мрія”, Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-3385-0485

Резюме

Статтю присвячено нещодавно опублікованій онлайн-енциклопедії “Знакові постаті українського походження у світовій цивілізації” (Київ, 2022, <https://ukrainci.top>). Окреслено ідею, особливості структури та енциклопедичного контенту. Перша частина видання вміщує біографічні статті про персоналії, які здійснили вагомий внесок у розвиток світової цивілізації. Друга – про героїв сучасної війни, які не лише захищають Україну, а й відстоюють цивілізаційні цінності світу.

Ключові слова

Українці, знакові постаті, світова цивілізація, онлайн-енциклопедія, російська агресія в Україні.

Ukrainians in view of world civilization (encyclopedic aspect)

Mykola Melnyk

Mria Volunteer Military Formation, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3385-0485

Abstract

The article is dedicated to the recently published online encyclopedia “Significant Figures of Ukrainian Origin in World Civilization” (Kyiv, 2022, <https://ukrainci.top>). The work’s idea, features of the structure and encyclopedic content are outlined. The first part of the online publication includes biographical articles about personalities who made a significant contribution to the development of world civilization. The second part is about the heroes of the nowadays Russian war against Ukraine, who not only fight for itself country, but also heroically and victoriously defend the civilizational values of the world.

Keywords

Ukrainians, famous figures, world civilization, Russian aggression in Ukraine, online encyclopedia.

Біографічні праці створюють у різноманітних жанрах – наукових монографіях, мемуарах, автобіографічних нарисах тощо. Особливе місце серед них належить довідковим виданням (біографічним словникам, довідникам, енциклопедіям). “Сто найвидатніших українців” – довідник чи енциклопедію з подібним заголовком можна часто побачити на полицях книжкових крамниць. Це легко пояснити, адже під час задуму створити видання, присвячене видатним українцям, багато укладачів точкою відліку обирають кількісний принцип – представити “десятку”, “тридцятку” чи “сотню” найвидатніших, найславетніших імен. Такий підхід доволі зручний, хоча, звісно, й вимагає визначення чітких критеріїв, що дають змогу обґрунтувати, чому одна персоналія більш рейтингова за іншу. Та найголовніше – цей підхід інтуїтивно зрозумілий для читачів, завжди привертає їхню увагу до видань з такими заголовками, отже, містить вигідну з комерційного погляду маркетингову стратегію.

Редколегія видання “Знакові постаті українського походження у світовій цивілізації”¹ (Железняк та ін., 2022) не обирала орієнтиром кількісні показники у відборі персоналій. Основний задум цієї праці – показати роль українців у розвитку світової цивілізації, у якій основними рушіями завжди були наука, техніка, культура, а часто ще й військова сфера. Щоб досягти мети, важливо було виявити таких українців, результатами діяльності яких користується весь світ. Розмаїття постатей і їхніх досягнень – у цьому полягає одна з ідей авторів праці “Знакові постаті українського походження у світовій цивілізації”. Інакше кажучи, це видання має сприяти утвердженню уявлення про українців як про талановитий народ у різних професійних площинах, зокрема й спростувати стереотип, що сформувався останнім часом, коли про українців найчастіше відгукуються лише як про вмілих фахівців у IT-галузі. Щоправда, у часи повномасштабної російської агресії проти України уявлення про український народ доповнюють воїни-захисники, що уславилися героїзмом. Очевидним є той факт, що талановитих українців світового масштабу чимало. У зв’язку з цим редакторський колектив не намагався охопити всіх, а обрав лише кількасот відомих імен,

---

¹Режим доступу: <https://ukrainci.top>

сукупність яких, на думку колективу, є репрезентативною, а отже, достатньою для формування в читачів уявлення про внесок українців у розвиток світової цивілізації.

Відбір персоналій до видань такого типу – справа нелегка й невдячна. Річ у тім, що культурний простір України досі не кодифікований з точки зору знакових постатей. Та й загалом в Україні від часу відновлення незалежності в 1991 році триває пошук ціннісних орієнтирів у становленні культурної, національної, соціальної та політичної ідентичності. “Окрім суто правової / процедурної легітимізації, держава потребує ще й легітимізації символічної – за допомогою прапора, гімну, історичного нарративу, державних свят, меморіальних знаків, пантеону національних героїв тощо” (Рябчук, 2013, с. 217). Щоправда, доводиться констатувати, що нині не існує однастайності серед фахівців і пересічних громадян у розумінні того, які персоналії заслуговують на визнання, а які ні. Яскравим прикладом цього є низка рейтингів, проведених в останнє десятиліття. Багато імен, власники яких досягли значних результатів у своїй професійній діяльності, суспільство сприймає гостро або й засуджує через, скажімо, їхні політичні (антиукраїнські чи проросійські) погляди, корупційні чи аморальні вчинки.

Це відбувається тому, що вивчення та популяризація життєдіяльності окремої людини, її поведінки та досвіду є “соціально-сконструйованим феноменом” (Кошелев, 2018). Іншими словами, визначна особистість – це не просто суб’єкт, що має свій життєвий шлях і високі професійні досягнення, а й певний образ, ідея чи ідеал, тобто архетип, що здатен здійснювати зворотній вплив на суспільство. В українській філософській рефлексії архетипи розуміються як позачасові універсальні форми ретрансляції духовної традиції, які є важливим чинником подолання руйнівних ентропійних процесів (Ковтун, 2019, 154). Тобто для українців важливо, щоб їхні герої були народними рятівниками, а тому важливими, визначальними є глибокі національні цінності, патріотизм таких особистостей; не останню роль відіграє і їхня харизма.

У сучасному українському суспільстві закономірно постало питання: повертати в український культурний простір “зросійщені” постаті українського походження (росіяни в більшості вважають їх представниками свого народу) – це відновлювати історичну справедливість чи підігравати російській цілеспрямованій культурній експансії? Відповідь розв’язує чимало проблем і дозволяє свідомо підходити до питання про те, чи правомірно низку відомих осіб (напр., Олександр Архипенко, Ігор Сікорський тощо) пропагувати в інформаційному просторі як українців, виражаючи пієтет до результатів їхньої діяльності / творчості.

Творці видання “Знакові постаті...”, оперуючи визначними особистостями різних політичних, ідеологічних орієнтацій і вподобань, не мали за мету зосереджуватися на розв’язанні цієї дилеми. Річ у тім, що енциклопедії – це компендіуми об’єктивних знань, їхнє завдання – достовірно документувати історію і сучасність, забезпечувати суспільство правдивими знаннями, а тому на сторінках енциклопедично-довідкових джерел цілком доречними є як герої (в широкому сенсі цього слова), так і антигерої, або, за визначенням М. Рябчука, “лиходії” (2013, с. 217), які лишили вплив на розвиток тієї чи іншої галузі науки, техніки чи культури. Тому оприлюднення одних і замовчування інших особистостей – це навряд чи можна вважати об’єктивним підходом в енциклопедичній справі. Об’єктивність – це коли спірну в суспільстві постать не приховано, а висвітлено комплексно, зокрема описано не лише її професійні заслуги, а й, скажімо, антиукраїнську риторику чи діяльність. Свого часу Іван Дзюба застерігав від трактування факту потрапляння особи на сторінки енциклопедії як перепустки в безсмертя, хоча вічною буває не лише слава, а й ганьба.

Право на культурну легітимізацію визначних людей незалежно від їхніх поглядів енциклопедисти мають апріорі, якщо їхнє видання твориться на наукових засадах, а енциклопедична справа в державі належить до наукової сфери, а не до інструментів політичної пропаганди, як, скажімо, в РФ (напр., див. Железняк, Іщенко, 2021). Досвід минулого століття засвідчує, що ідеологія й пропаганда в тоталітарних режимах ґрунтуються на активній експлуатації образу культурного героя. Для цього штучно створювали героїчні пантеони, насаджували образ рішучого, безкомпромісного героя – справедливого поборника суспільних і національних ідеалів. Натомість його супротивника безапеляційно зображували носієм абсолютного Зла (Ковтун, 2019, с. 4). У цьому контексті цікавим видається досвід США в питаннях біографічної промоції. Деякі науковці стверджують, що в цій країні “відсутній державний ідеологічний диктат і монопольний фокус у побудові біографії будь-якого діяча минулого або сучасності. Водночас це не означає, що усі американські біографи та створені образи певних героїв позбавлені заідеологізованості. Ні, будь-який наратив містить елемент ідеології. Проте це не централізована державна ідеологія, яка нав’язується зверху і не передбачає альтернативи” (Кошелєв, 2018).

Тому мають рацію ті укладачі довідкових видань, які говорять, що “можна не погоджуватися з їхнім [антигероїв – авт.] баченням світу, політичними поглядами, конкретними діями, проте ми маємо знати і пам’ятати їх, якщо бажаємо осягнути історію України” (Гусєв, 2002, с. 6). Скажімо, О. Грандо, автор довідника про визначні імена української медицини, зараховував до українців спірних осіб, тобто людей, які виявляли мало спільного з українством, обґрунтовуючи це так: “в силу певних історичних обставин значна кількість наших земляків змушена була здобувати освіту і потім працювати за межами України, перш за все в Петербурзі і Москві. Своєю діяльністю вони сприяли розвитку медицини в Росії, відтак багатьох із них російські історики медицини й сьогодні називають росіянами” (1997, с. 5).

У будь-якому разі видання “Знакові постаті...” може сприяти розв’язанню зазначеної вище дилеми, оскільки запропонованим реєстром постатей здатне спричинити дискусію про значимість тих чи інших імен. Що більше таких обговорень у суспільстві виникатиме, то швидше відбудеться кодифікація видатних особистостей в українському культурному просторі, виокремляться дійсні герої та опадє позолота зі штучно створених.

В українському суспільстві склався певний стереотип видатного українця: це насамперед провідник, рятівник, герой нації. Очевидно, багато читачів “Знакових постатей...” будуть здивовані, оскільки у виданні подані відомі представники науки, техніки й культури – зазвичай особи, які досить часто не проявили себе як видатні творці нації. У реєстрі персоналій цієї енциклопедії відсутні такі значимі для України особистості, як Петро Сагайдачний, Тарас Шевченко чи Михайло Грушевський. Вважаємо за необхідне ще раз наголосити, що це видання не є рейтингом найвідоміших українців, мова йде про внесок українців у спільну скарбницю досягнень землян. Між іншим, українці, що здійснили внесок у розвиток світової цивілізації, є передусім, як модно нині говорити, громадянами світу. Натомість національні герої, без яких неможливо уявити Україну, зажили слави в межах своєї країни. Українці в цьому сенсі не унікальні, це явище характерне для всіх націй світу й доволі часто є причиною непорозумінь або й напруженості (особливо часто) між сусідніми державами.

Енциклопедичне видання, про яке йдеться в цій статті, структурно поділено на два розділи. Початковий задум, що виник у 2021 році, полягав у тому, щоб першу

частину наповнювали імена представників материкової України, а другу – української діаспори або іноземці, які певною мірою асоціюються з Україною. Цим, власне, зумовлено формулювання такої назви видання. Після того, як 24 лютого РФ розв'язала повномасштабну війну, редколегія переглянула концепцію видання й ухвалила рішення про те, щоб другу частину присвятити героям сучасної війни. Таке рішення було логічним не лише у зв'язку з необхідністю посилити актуальність цієї енциклопедії, відповідаючи викликам часу. Воно логічне й з того погляду, що українське військо, відстоюючи суверенність своєї держави й даючи відсіч “другій армії світу”, творить історію світового масштабу.

Якщо перша частина енциклопедії має назву “Вони зробили внесок у світову цивілізацію”, то друга – “Вони захищають сучасну цивілізацію”, що забезпечує структурну цілісність видання. Українські воїни-захисники, які виявили неабиякий героїзм, – це постаті глибоко патріотичні, а тому, без сумніву, заслуговують на народну пошану, відповідаючи “вимогам” образу народних героїв. Більше того, ті риси архетипу культурного героя, на особливості якого звертає увагу Н. Ковтун, очевидно, історично виникли через численні війни, що відбувалися на українських землях, у яких народ демонстрував військову вправність і звитягу під час оборони свого краю. Оскільки героїзм притаманний українському народу як одна з національних рис, то серед знакових історичних постатей національного рівня маємо багато тих, хто виявив себе саме під час визвольної боротьби (Богдан Хмельницький, Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок та інші). Нині ж з'являються нові герої, що відстоюють суверенність і незалежність сучасної України.

Як зазначають дослідники, ці особливості загалом універсальні: “...у структурі національних і загальнолюдських архетипів чільне місце посідає архетип культурного героя, в якому чітко проявляється образ героя-цивілізатора. Він є висхідною метаструктурою у сфері символічного для формування образів героїв-захисників, героїв-упорядників, героїв-реформаторів. Наприклад, у філософській концепції К. Юнга архетип культурного героя проявляється в образі першолюдності, антропоса, який уособлює в собі все людство” (Ковтун, 2019, с. 155).

Дійсно, герої-захисники сучасної війни – це не лише героїчні, а часом і легендарні постаті не тільки України, а й усього світу. Це люди, що часто ціною власного життя рятують сучасний устрій світової цивілізації. Війна Росії проти України – це великою мірою війна Росії проти Європи і всього цивілізаційного світу, адже більшість світових лідерів та експертів дає їй оцінку як безпрецедентному порушенню основ світобудови, що склалися після другої світової війни. Не випадково королева Великої Британії Єлизавета II назвала її європейською війною.

Звісно, захисниками України й водночас сучасної цивілізації можна вважати всіх воїнів ЗСУ. До них зараховують і громадян багатьох країн світу, що прихистили українських біженців, лідерів окремих держав, зокрема Європи, а також США, Канади, що надають велику фінансову, військову, технічну підтримку Україні, приєднуючись у такий спосіб до протистояння агресору. Однак серед сотень тисяч осіб, причетних до боротьби за цивілізаційні цінності людства, у другій частині “Знакових постатей...” обрано для висвітлення тих, хто в цьому протистоянні здійснює подвиги. Відомо, що сутність особистості – діяти вільно, самостійно, відповідально. Саме так чинять захисники сучасної цивілізації, що за свої вчинки отримали найвищу в Україні державну нагороду – Героя України.

ЛІТЕРАТУРА

- Грандо, О. (Ред.). (1997). *Визначні імена в історії української медицини*. Київ: Центральний музей медицини України.
- Гусєв, В. (Ред.). (2002). *Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: довідкове видання*. Київ: Вища школа.
- Железняк, М., Іщенко, О. (2021). Український Крим у російських енциклопедіях. У кн. І. Степанець, О. Машевський, О. Купчик (Ред.), *Крим у координатах історії: збірник матеріалів 2-го наукового семінару* (с. 123–130). Київ: ВПЦ Київський університет.
- Железняк, М., Яцків, Я., Андрейчин, М., Дубровіна, Л., Степаненко, М., Мельник, М., Іщенко, О. (Ред.). (2022). *Знакові постаті українського походження у світовій цивілізації: енциклопедичне видання*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://doi.org/10.37068/b/9789660299993>
- Ковтун, Н. (2019). *Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя: монографія*. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка.
- Кошелев, А. (2018). Соціально-економічні умови формування “біографічної культури” в США впродовж XX – поч. XXI століть. *Американська історія та політика: науковий журнал*, 6, 7–20. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.06.07-20>
- Рябчук, М. (2013). Герої і лиходії. Розщепленість національної пам’яті та проблема символічної легітимізації держави. У кн. Ю. Шаповал (Ред.), *Культура історичної пам’яті: європейський та український досвід* (с. 217–230). Київ: ІПІЕНД.

REFERENCES

- Grando, O. (Ed.). (1997). *Great names in the history of Ukrainian medicine*. Kyiv: Central Museum of Medicine of Ukraine [in Ukrainian].
- Husiev, V. (Ed.). (2002). *Prominent figures in the history of Ukraine of the 9th–19th centuries: reference book*. Kyiv: Higher School Press [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., & Ishchenko, O. (2021). Ukrainian Crimea in Russian encyclopedias. In I. Stepanets, O. Mashevskiy, O. Kupchik (Eds.), *Crimea in the coordinates of history: Proceedings of the 2-d scientific workshop* (pp. 123-130). Kyiv: Kyiv University Press [in Ukrainian].
- Zhelezniak, M., Yatskiv, Y., Andreychyn, M., Dubrovina, L., Stepanenko, M., Melnyk, M., & Ishchenko, O. (Eds.). (2022). *Famous figures by Ukrainian origin in world civilization: online encyclopedia*. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.37068/b/9789660299993> [in Ukrainian].
- Kosheliev, A. Socio-economic conditions of “Biographical culture’s” formation in the USA during XX–XXI centuries. *American History and Politics*, 6, 7–20. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.06.07-20> [in Ukrainian].
- Kovtun, N. (2019). *Strukturno-funktsionalnyi analiz arkhetypu kulturnoho heroia [Structural and functional analysis of a cultural hero archetype]*. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press [in Ukrainian].
- Riabchuk, M. (2013). Heroes and villains. The fragmentation of national memory and the issue of symbolic state legitimization. In Y. Shapoval (Ed.), *The culture of historical memory: European and Ukrainian experience* (pp. 217–230). Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].